

però també les entrevistes, les notes a la traducció... És feina ímproba però necessària. Cercar el sentit de l'obra en els marges de l'obra, en una mena de perllongament que és feta dels mots d'altri, ombra que es projecta i que actua en els mots de l'autor.

El paper del clàssic

El paper del clàssic és de fer de model. Ens ofereix una obra en la qual flueix un discurs, com en totes les altres obres, però també ens dona el model d'un nombre il·limitat d'obres noves. El clàssic és, en essència, generador. Als seus alumnes de la classe, l'antic *rhetor* els mostrava l'obra del «clàssic» com si fos un brillant tallat amb mil facetes. L'alumne, aleshores, bo i evi-

tant l'enlluernament, el vertigen, amb un esperit analític format en la taxonomia estricta, procedia a la *imitatio*. Per a l'alumne, la imitació ho era tot, i el clàssic s'hi prestava. El mateix es pot dir de la traducció: una *imitatio* especial, produïda al grat d'un simple canvi de codi lingüístic. Per això la qualitat de les traduccions, atès que el traductor se les ha amb un cas d'escola. Però també el nombre: al clàssic se'l tradueix i se'l retradueix. Amb les seves mil facetes, l'obra del clàssic és inexhaurible. Un sol clàssic podria generar tota una literatura. És a dir, tota una nació. Per això traduïm tant Molière, i tan bé.

Joaquim Sala-Sanahuja

Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Traducció i d'Interpretació

FORMOSA, Feliu.

A contratemps. Diaris i El somriure de l'atzar. Diaris II.

Catarroja: Perifèric Edicions, 2005 i 2006. 182 p.

Feliu Formosa és un dels intel·lectuals catalans més complets de l'actualitat: poeta d'una obra lentament madurada i a hores d'ara ja cabdal, home de teatre que ha tocat amb encert totes les tecles de la professió, des d'actor fins a teòric, i «un dels millors traductors catalans vius», tal com el defineix Xulio Ricardo Trigo a la introducció del primer dels dos volums que comentem. Per tot això, no podia ser més merescut el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes que li fou atorgat l'any 2005.

Pel que fa a la seva faceta de traductor, que és la que m'interessa destacar aquí, potser la manera més evident de remarcar la importància de la seva aportació és dir que, si suprimíssim dels catàlegs bibliogràfics de literatura alemanya traduïda al català les obres que ens han arribat a través de les seves versions, ens trobaríem de sobte amb un buit immens. Formosa ha traduït des dels grans clàssics del Romanticisme alemany (Schiller, Lessing, Kleist, Büchner) fins als

contemporanis seus de primera línia (Dürrenmatt, Bernhard, Handke, Strauss), passant pels grans noms de la modernitat literària del segle xx (Schnitzler, Trakl, Mann, Kafka, Brecht...). Això sense comptar que també ha traduït autors importants d'altres literatures, com el francès Villon, l'italià Goldoni, el noruec Ibsen, el suec Strindberg i el rus Txèkhov, i que té igualment un considerable gruix d'obra traduïda al castellà.

Home reflexiu de mena, Formosa ja havia publicat el 1979 un dietari titulat *El present vulnerable*, on es podia resseguir la seva activitat intel·lectual durant bona part de la dècada dels setanta. Ara ens ha lliurat dos volums més d'anotacions personals que van del 1995 al 2001, i que a banda de ser dues peces impagables de la memorialística escrita en llengua catalana, tal com han afirmat ja diversos crítics de reconegut criteri, són una deliciosa font d'informació i reflexió per a tothom qui estigui interessat

en la traducció, des dels estudiants que s'estan formant en aquesta disciplina fins als especialistes en aquesta nova matèria d'estudi que anomenem traductologia, passant pels traductors professionals. Perquè Feliu Formosa aborda la traducció en els seus diaris des de gairebé tots els vessants possibles.

Naturalment, el que hi abunda més són els comentaris sobre la seva pròpia activitat de traductor, marcada, com no podria ser d'una altra manera, pels dubtes i les contradiccions. Així, referint-se a *Un cas curiós*, de Goldoni, escriu: «És lògic que una peça tan sobiranament construïda i un diàleg tan viu presenti dificultats de traducció i proporcionï alhora grans compensacions. És un esforç que val la pena, encara que sempre tinguis la sensació que et quedes curt.» De vegades, però, s'imposa el desànim, com quan, en ple treball de traducció de *La mare Coratge* de Bertolt Brecht, comenta: «El text és difícil i em planteja molts dubtes. Em preocupa que li falti color, que no m'acosti prou al llenguatge popular de l'original i que allargui massa les frases. Per això reviso molt. De vegades rellegeixo i em quedo satisfet. Altres vegades el resultat em sembla inviable i em poso a canviar coses, i llavors perdo tot un matí només revisant, i a la tarda ja no m'hi torno a posar perquè em sento mentalment cansat. L'operació d'engegar l'ordinador cada dia a mig matí em deprimeix.»

En un altre passatge, reflexiona sobre el significat de la paraula alemanya *Stimmung*, arran de la traducció d'una peça de Schnitzler, i dóna voltes a les seves possibles traduccions, sense que cap l'acabi de convèncer. Un cas semblant és el de la traducció d'una cançó de Brecht per ser cantada: Formosa ens fa partícips del seu procés de treball, donant primerament la versió literal i després provant diverses versions rítmiques, sense arribar tampoc a un resultat definitiu: «Hi tornaré a pensar.» En alguna ocasió ens permet entrar fins i tot en el seu espai físic de treball, com quan comenta, en relació amb la traducció de les narracions de Kleist: «Treballo dictant a la meua filla Clara, que està a l'ordinador. Estem voltats

de diccionaris i ens barallem amb unges i dents amb les interminables i enrevessades frases kleistianes.»

També hi trobem la faceta de Formosa de pedagog de la traducció, per exemple quan parla de la relació que estableix amb els seus alumnes de la Facultat de Traducció de la Universitat Pompeu Fabra, o quan evoca les classes de traducció de l'alemany al castellà que havia donat anys enrere a Heidelberg. Un cop assistim fins i tot a una de les seves classes de l'assignatura de Traducció Avançada, en què es proposa de traduir la *Carta de lord Chandos* de Hofmannsthal: «Amb els alumnes, a la primera classe, no vam fer, com és habitual, una lectura completa i d'acostament a la problemàtica lingüística del text. Crec que ens hauríem estavellat. Vaig dedicar la primera part de la classe a fer-los traduir un article enciclopèdic sobre Hofmannsthal —a qui evidentment no coneixien— i després, a la segona part, vam traduir una dotzena de ratlles del text.»

Ens assabentem a més de com van ser els inicis de Formosa en el món de la traducció, perquè ens explica que la seva tesi de llicenciatura ja va ser una comparació dels *Sueños* de Quevedo amb una versió lliure alemanya de l'autor barroc Hans Michael Moscherosch, una tesina que, confessa, va escriure a corre-cuita i la hi va tornar un tribunal on hi havia José María Valverde. O ens explica la relació especial que va tenir amb Joan Vinyoli, un dels seus grans mestres sens dubte, com a poeta i com a traductor. «Vaig assistir com a consultor, com a espectador privilegiat», diu, «al seu treball sobre Rilke. Vinyoli treballava amb una pila de diccionaris, amb una sèrie de traduccions rilkeanes a altres llengües (recordo que li vaig dur de Torí unes versions a l'italià). Feia un treball minuciosíssim, un esforç de fidelitat molt remarcable. Aquesta fidelitat és una de les qualitats primordials de les seves versions del poeta de Praga.»

Precisament, els comentaris sobre la feina d'altres traductors constitueix un altre apartat d'interès en aquests dietaris. D'unes

versions al castellà de Hölderlin fetes per Silvetti Paz diu: «És curiós que aquestes traduccions, enormement llegidores i poèticament eficaces, tinguin sovint una tonalitat que recorda certa poesia hispanoamericana hereva del modernisme, i no és menys curiós que aquesta tonalitat, aplicada a Hölderlin, no grinyoli gens.» En un altre lloc fa unes consideracions molt interessants sobre les diferències entre Josep Carner i Carles Riba com a traductors, amb una clara preferència per aquest darrer. (De fet, la reflexió és provocada per una mala experiència amb una traducció de Carner: «No fa gaire en vaig estavellar contra la traducció de *Les aventures de Tom Sawyer* de Josep Carner.»)

Fins i tot, en alguns moments dels diaris, Formosa ens ofereix traduccions de poemes que ha llegit i que comenta, com ara un d'Ungaretti i un altre de Celan, demostrant així que per a ell la traducció és una autèntica vocació natural, com una mena de baula intermèdia entre els actes de llegir i escriure. De fet, llegir, traduir i escriure són tres dels temes més recurrents en aquests diaris d'un home de lletres que sembla filtrar tota la seva vida a través de la paraula escrita. La vida, però, també hi és, explicada

d'una manera molt directa i senzilla, de vegades fins i tot crua, com quan l'autor narra una crisi nerviosa que va patir en un viatge a Alemanya. L'estil és sempre d'una sobrietat que admira i alhora deixa perplex, com si Formosa evités conscientment qualsevol temptació de «lluir-se». Hi ha uns comentaris seus, en aquests diaris, referits a un poema de Bertolt Brecht, que podrien molt bé aplicar-se als seus propis textos: «Aquest poema de Brecht, ple de sinceritat i sensibilitat, no gens doctrinari, escrit amb una mena d'urgència (una necessitat que sembla obviar qualsevol preocupació formal), posseeix en canvi una bellesa i una harmonia, un ritme intern que indiquen una gran saviesa poètica. I aquest és sens dubte el secret de la seva eficàcia.»

Tornant al nostre tema, el de la traducció, en un moment donat Feliu Formosa formula el precepte següent: «Traduir ha de ser un ofici apassionant i una aventura atzarosa.» Aquests diaris, entre moltes altres coses, ens permeten comprovar que l'autor ha complert amb escriure aquest precepte.

Ramon Farrés

Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Traducció i d'Interpretació

HIBBS, Solange; MARTINEZ, Monique (eds.)

Traduction, adaptation, réécriture dans le monde hispanique contemporain
Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2006. 446 p.

No existía un escenario mejor. Toulouse, capital del exilio español, acogía en mayo de 2005 un reencuentro de hispanistas en el marco del XXXII Congreso de la Sociedad de Hispanistas Franceses sobre traducción, adaptación y reescritura. *Traduction, adaptation, réécriture dans le monde hispanique contemporain* es el título que recibe el laborioso trabajo de edición llevado a cabo por las profesoras Solange Hibbs y Monique Martinez.

En el prólogo y la introducción que preceden a las ponencias, las editoras confie-

san su deseo de actualizar y enriquecer el significado del término *traducción* cuando el mundo hispánico se presenta como «un formidable laboratorio de experimentación en materia de traducción» (p. 13), mientras Henri Meschonnic opone el original a la traducción y, a partir de la traducción de la Biblia, el proceso de escritura al de desescritura.

Escritores e investigadores, profesores y traductores, autores de las 34 ponencias que integran este libro y que se agrupan en seis capítulos dedicados respectivamente a